

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ“

ISSN 0350-8102

МАКЕДОНИСТИКА

17

Скопје, 2018

МАКЕДОНИСТИКА

Списанието излегува повремено.

Од издавачот: проф. д-р Елена Јованова-Грујовска, директорка на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Редакција: Снежана Веновска-Антевска (главен уредник), Веселинка Лаброска, Мери Цубалевска

Лектура: Снежана Веновска-Антевска, Веселинка Лаброска, Мери Цубалевска

Компјутерска подготовка: Александар Штерјев

Печатница: Мар-Саж Скопје

Тираж: 300 примероци

Списанието е финансирано од Министерството за култура на Република Македонија

Изворен научен труд
811'163.3'367.625
811.163.3'366.58

ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ МИСИРКОВ“
МАКЕДОНИСТИКА 17/2018

САШКА ГРУЈОВСКА

**ЗА ЕВИДЕНЦИЈАЛНОСТА ВО
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

Трудот е примен на 10.9.2018 г.

Р е ц е н з е н т и: д-р Веселинка Лаброска, д-р Мери Цубалевска

ЗА ЕВИДЕНЦИЈАЛНОСТА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

До крајот на деветнаесеттиот век јазиците се истражувале низ призмата на класичните индоевропски јазици. Сите појави што не можеле да се објаснат преку состојбата во класичните индоевропски јазици биле занемарувани. Со текот на времето лингвистите го напуштиле овој начин на работа. Се покажало дека во многу јазици во светот постојат појави што не се документирани во истражувањата за класичните индоевропски јазици. Во тој контекст Боас (Boas 1938: 133) пишува: „додека за нас определеноста, бројот и времето се задолжителни аспекти, во друг јазик ги наоѓаме местото блиску до зборуваачот или некое друго место и изворот на информацијата – виден, слушнат или заклучен – како задолжителни аспекти.“

Во дел од јазиците во светот неопходно е преку граматички средства да се означи изворот на информацијата врз која се базира определен исказ. Овие јазици имаат развиено посебна граматичка категорија наречена *евиденцијалност*, која се однесува на изворот на информацијата. Бидејќи граматичката категорија евиденцијалност не е типична за класичните индоевропски јазици, експлицитно се дефинира дури во XX век. Првиот лингвистички опис на феноменот потекнува од Франц Боас и се базира врз неговите истражувања на индијанските јазици во Америка. Во делото *Ручник за американски индијански јазици* од 1911 година Боас документира јазици во кои изворот на информацијата за исказот се маркира со граматички средства.

Под индоевропско влијание, лингвистите уште долго не ги анализираат граматичките маркери за евиденцијалност како ознака за извор на информацијата во исказот, туку како орнативни елементи. Сепак, со текот на времето евиденцијалноста е прифатена како посебна граматичка категорија. Во денешна смисла на зборот, граматичката категорија евиденцијалност во лингвистиката ја воведува Роман Јакобсон во 1957 година. Заклучоците ги темели врз неговите истражувања на словенските балкански јазици.

Поимот евиденцијалност не ја опфаќа само граматичката категорија евиденцијалност, односно граматичкото маркирање на изворот на информацијата која е основа за определен исказ. Под поимот евиденцијалност дел од лингвистите подразбираат семантичка категорија која упатува на изворот на информацијата и сметаат дека, освен со

граматички, евиденцијалноста може да се маркира и со лексички средства. Ние тргнуваме од овие ставови и ги применуваме врз македонскиот јазичен систем.

Во последните децении од XX век повеќе македонски лингвисти се зафаќаат со разни аспекти од евиденцијалноста, пред сè, со прекажаноста. Многумина од нив овие истражувања ги ставаат како дел од пошироките истражувања на глаголот. На почетокот на овој век истражувањата се насочуваат и кон лексичките маркери за евиденцијалност во македонскиот јазик.

1. Евиденцијалност

Во лингвистиката под поимот *евиденцијалност* се подразбира семантичка категорија која упатува на изворот на информацијата врз кој се темели определен исказ. Евиденцијалноста може да се маркира со лексички или со граматички средства (Diewald/Smirnova 2010b: 1). Во сите јазици може да се наведе изворот на информацијата со помош на лексички средства, односно станува збор за јазична универзалија. Јазиците се разликуваат по бројот и видот на т. н. лексички маркери за евиденцијалност што ги користат. Нивната употреба не е задолжителна. Но, во околу четвртина од јазиците во светот изворот на информацијата може да се маркира и со граматички средства кои се важен дел од граматичкиот систем на тие јазици и нивната употреба е задолжителна. Овие јазици имаат посебна граматичка категорија евиденцијалност која се однесува на изворот на информацијата врз чија основа се формулира определен исказ (Aikhenvald 2004: 1).

Грамматичката категорија евиденцијалност може да се бележи со различни граматички морфеми: афикси, клитики или честички. Овие граматички средства се т. н. граматички маркери за евиденцијалност. Може да означуваат само евиденцијалност или истовремено и други граматички категории, најчесто глаголско време (Aikhenvald 2003: 15).

Лингвистите што ја истражуваат евиденцијалноста имаат различни ставови околу тоа кои јазици ја имаат категоријата евиденцијалност во вистинска смисла на зборот. Ајкенвалд (Aikhenvald 2004) разликува јазици со граматичка категорија евиденцијалност и јазици со т. н. евиденцијални стратегии. Првите имаат граматички морфеми чија примарна функција е маркирање евиденцијалност. Притоа, не е исклучена можноста за појава на кумулативна експоненција, односно, покрај евиденцијалност, со граматичките морфеми да се маркираат и други граматички категории. Јазиците од втората група имаат граматички морфеми чие евиденцијално

значење се развило секундарно. Се работи за граматички морфеми со кои примарно се маркирале други граматички категории, а евиденцијалното значење се развило дополнително. Кај овие јазици маркирањето на изворот на информацијата не е длабоко навлезено во нивниот граматички систем, па затоа не може да се работи за посебна граматичка категорија евиденцијалност. Но, јазиците со евиденцијални стратегии можат со текот на времето да се развијат во јазици со граматичка категорија евиденцијалност. Ајкенвалд не ја исклучува можноста лексичките маркери во некој јазик преку граматикализирање да станат граматички маркери, па во јазикот да настане евиденцијална стратегија, а подоцна и да се развие граматичка категорија евиденцијалност. Според Ајкенвалд, единствено јазиците со целосно развиена граматичка категорија евиденцијалност имаат евиденцијален систем и треба да бидат опфатени од истражувањата за категоријата евиденцијалност.

Дивалд/Смирнова (Diewald/Smirnova 2010: 3–5) го критикуваат ставот на Ајкенвалд. Тие сметаат дека недостатокот на „вистински“ граматички маркери во некој јазик не значи дека тој јазик нема евиденцијален систем. Вимер (Wiemer 2010: 60) пишува дека категоријата евиденцијалност постои и кај јазиците со граматички маркери и кај јазиците со лексички маркери. Ние тргнуваме од овие ставови и ги применуваме врз македонскиот јазичен систем.

Во продолжение накусо е претставено какви граматички морфеми може да се подразберат во јазиците под поимот граматички маркери за евиденцијалност, а какви лексеми под поимот лексички маркери за евиденцијалност.

1.1. Граматички маркери за евиденцијалност

Во категоријата граматички маркери за евиденцијалност влегуваат различни граматички морфеми: афикси, клитики или честички. Во некои јазици се користи само еден вид граматички морфеми, а во некои има комбинација од различни видови. За илустрација ќе ги претставиме граматичките маркери за евиденцијалност во ванкаско-кечуанскиот¹ и диерискиот² јазик.

Во ванкаско-кечуанскиот постојат три одделни наставки за маркирање евиденцијалност. Со наставката-*mi* говорителот маркира засведочени дејства (1), со *-chr* сопствени заклучоци (2), а со *-shi* туѓи зборови (3) (Aikhenvald 2004: 43).

¹ Ванкаско-кечуанскиот јазик е дел од кечуанските јазици. Се зборува во Перу.

² Диерискиот јазик се вбројува во јазичното семејство Пама-Њунга од австралиските јазици. Се зборува во јужниот дел од Австралија, но набрзо ќе исчезне.

1) *Chay-chruu-mi achka wamla-pis walashr-pis alma-ku-lkaa-ña*

‘Многу девојчиња и момчиња пливаа.’

2) *Daañu pawa-shra-si ka-ya-n-**chr**-ari*

‘Се чини дека полето е целосно уништено.’

3) *Ancha-p-**shi** wa'a-chi-nki wamla-a-ta*

‘Си ја расплакувал ќерка ми.’

Во диерискиот јазик постојат два граматички маркера за евиденцијалност: *-ku* и *piñti*. Маркерот *-ku* е наставка со која се означува дека говорителот со помош на некое од сетилата забележал нешто врз чија основа, потоа, го темели исказот (4). Маркерот *piñti* не е наставка, туку честичка со која се маркираат туѓи зборови (5) (Aikhenvald 2004: 35).

4) *ñara ðalara wakara-ða ñana-yi-**ku***

‘Изгледа ќе вrne.’

5) *piñti ðawu wakara-yi*

‘Тој доаѓал.’

Грамматичките морфемии со кои се маркира евиденцијалност можат истовремено да служат и за означување други граматички категории, најчесто глаголско време. На пример, во черокискиот јазик постојат две наставки за маркирање евиденцијалност со кои истовремено се маркира минато време. Наставката *-aʔi* се користи за засведочени дејства во минатото. Говорителот може да го видел, слушнал (6), почувствувал (7) итн. тоа за кое зборува. Со наставката *-eʔi* се маркираат незасведочени дејства во минатото, кога говорителот врз основа на нешто заклучил што се случило (8) или кога говорителот прекажува туѓи зборови (9) (Aikhenvald 2004: 26–27).

6) *un-atiyohl-**aʔi***

‘Се караа.’

7) *uhyadla u-nolm-**aʔi***

‘Дувна силен ветер.’

8) *u-gahnan-**eʔi***

‘Врнело.’

9) *u-wonis-**eʔi***

‘Тој рекол.’

Споменавме дека според Ајкенвалд, постојат две групи граматички маркери за евиденцијалност кои маркираат и други граматички категории. Во првата група се вистинските маркери, бидејќи нивната примарна функција е маркирањето евиденцијалност. Во втората се евиденцијалните стратегии, бидејќи кај нив евиденцијалното значење се развило секундарно. За нас и двата вида маркери се вистински граматички маркери за

евиденцијалност, независно од тоа кога и како се развило евиденцијалното значење. Ги анализираме како граматички морфеми со кумулативна експоненција, односно како маркери за повеќе граматички категории, вклучително и евиденцијалност.

1.2. Лексички маркери за евиденцијалност

Во групата лексички маркери за евиденцијалност може да влезат лексеми од различни зборовни групи. Во различни јазици се јавува различен број и различни видови лексички маркери за евиденцијалност. Нивната употреба не е задолжителна (Aikhenvald 2004: 10).

Во продолжение ги разгледуваме лексемите со кои може да се маркира евиденцијалност. Може да станува збор за глаголи, прилози, модални зборови итн. Во овој труд се задржуваме на дел од глаголите што служат како маркери за евиденцијалност. Ги разгледуваме глаголите за перцепција, модалните глаголи и една група глаголи што го губат основното лексичко значење и стануваат маркери за евиденцијалност, кои во овој труд се опфатени под терминот глаголи за евиденцијалност.

1.2.1. Глаголи за перцепција

За да го осознаат светот, луѓето пред сè, ги користат сетилата за вид, слух, мирис, вкус и допир. Потоа, ако сакаат да раскажат што засведочиле, забележале итн., можат да ги користат т.н. глаголи за перцепција. Во јазиците, на секое од петте сетила му соодветствуваат еден или повеќе глаголи. Според Виберг (Viberg 1984), постојат разлики во употребата на глаголите за перцепција. Вообичаено во јазиците постојат најмногу глаголи за изразување визуелна перцепција и овие глаголи, во споредба со другите глаголи за перцепција, имаат најмногу секундарни употреби, на пример, како маркери за модалност. Од своето истражување Виберг заклучува дека постои хиерархија кај глаголите за перцепција во поглед на овие својства, и таа изгледа вака: *вид* > *слух* > *дорир* > *мирис* и *вкус*. Во овој труд се задржуваме на глаголите за визуелна перцепција во македонскиот (в. 3.1.) јазик.

Глаголите за перцепција се делат на две групи: субјектно ориентирани и објектно ориентирани. Кај субјектно ориентираните глаголи подметот во реченицата е и лицето кое во надворешнојазичната реалност преку сетилата го восприемиле дејството за кое се зборува (Whitt 2010б: 251–253). Ако восприемањето било свесно и намерно, глаголите се класифицираат како агентивни (10), а ако не било свесно и намерно, глаголите се искусувачки (11). Кај објектно ориентираните глаголи подметот во реченицата не е

лицето што восприемило нешто, туку е предметот кој во надворешнојазичната реалност се перципира (12). Постојат и други термини за истите видови глаголи за перцепција. На пример, Виберг (Viberg 2001) го користи терминот глаголи базирани на искусувачот за субјектно ориентираните глаголи, а терминот глаголи базирани на феноменот за објектно ориентираните глаголи.

10) *Peter looked at the birds.* (Viberg 2001: 1295)

‘Петер ги гледаше птиците.’

11) *Peter saw the birds.* (Viberg 2001: 1295)

‘Петер ги виде птиците.’

12) *Peter looked happy.* (Viberg 2001: 1295)

‘Петер изгледаше среќно.’

За да станат маркери за евиденцијалност, субјектно ориентираните глаголи мора да се употребат заедно со некој полнозначен глагол. Вообичаено се користат за маркирање засведоченост. Само со аудитивните глаголи понекогаш може да се маркира прекажаност. Објектно ориентираните глаголи може да се употребат за маркирање засведоченост и за маркирање незасведоченост. Се појавуваат сами или во комбинација со полнозначен глагол. Во овој труд субјектно ориентираните глаголи за визуелна перцепција во македонскиот јазик се разгледуваат само накусо, а подетално се разгледуваат објектно ориентираните глаголи.

1.2.2. Модални глаголи

Модалните глаголи се дел од средствата за изразување модалност. Во јазиците во светот модалните глаголи може да имаат различни карактеристики, но во поглед на модалноста со нив се изразуваат два вида модалност: „деонтичка, која го опфаќа односот на субјектниот ентитет спрема дејството [...] и епистемска (епистемична) модалност, со која се означува односот на говорителот спрема дејството [...]“ (Бојковска 2012: 119). Дел од лингвистите сметаат дека модалните глаголи ги имаат само овие две употреби. Но, истражувањата покажуваат дека со модалните глаголи во некои јазици може да се маркира евиденцијалност.

Постојат поделени мислења во врска со статусот на категоријата евиденцијалност во рамките на лингвистиката. Дел од лингвистите ја анализираат евиденцијалноста како поткатегорија на епистемичната модалност, а дел како посебна категорија. Во овој труд ги разгледуваме евиденцијалноста и епистемичната модалност како две посебни категории,

но се согласуваме со ставот дека понекогаш може да дојде до преклопување на двете категории (Aikhenvald 2003, 2004; Diewald/Smirnova 2010б). Модалните глаголи се пример за област од јазикот каде доаѓа до такво преклопување. Во овој труд ги разгледуваме модалните глаголи во македонскиот јазик (в. 3.2.) како јазични средства со кои истовремено се маркира евиденцијалност и се изразува епистемична модалност.

1.2.3. Глаголи за евиденцијалност

Во оваа група ги вбројуваме сите глаголи што во определени конструкции делумно или целосно го губат своето основно лексичко значење и стануваат маркери за евиденцијалност. Во зависност од јазикот варира бројот и видот на глаголите што влегуваат во оваа група. Во овој труд разгледуваме неколку такви глаголи во македонскиот јазик (в. 3.3.).

И глаголите за перцепција и модалните глаголи можат да се вклучат во оваа група. Според тоа, всушност, сите глаголи со кои се маркира некој извор на информација се глаголи за евиденцијалност. Во овој труд сите глаголи со кои се маркира евиденцијалност се класифицирани како глаголи за евиденцијалност, но сметаме дека потоа, според заедничките особини, може да се поделат во подгрупи: глаголи за перцепција, модални глаголи итн. Освен глаголите за перцепција и модалните глаголи, кои се издвоени во посебни делови, во деловите за глаголи за евиденцијалност се опфатени и некои од оние глаголи што не може да се класифицираат во посебна подгрупа. Не е исклучена можноста дел од нив во иднина да формираат дополнителни подгрупи во рамките на глаголите за евиденцијалност.

1.3. Евиденцијални системи

Јазиците што имаат граматички морфеме за евиденцијалност маркираат различен број извори на информација. Во зависност од бројот и од видот на маркираните извори, во јазиците постојат различни типови евиденцијални системи. Првата опширна типолошка класификација на евиденцијалните системи е од Александра Ајкенвалд. Во првата глава од збирката *Студии за евиденцијалноста* од 2003 година Ајкенвалд дава преглед на евиденцијалните системи што се појавуваат во јазиците во светот и наведува неколку типични претставници за секој од нив. На почетокот ги класифицира евиденцијалните системи во два основни типа:

– тип I: системи во кои се наведува постоење на извор на информацијата без тој точно да се определи и

– тип II: системи во кои точно се определува видот на изворот на информацијата, на пример, визуелно восприемање, заклучување врз основа на некој доказ, прекажување итн. (Aikhenvald 2003: 3).

Евиденцијалните системи од типот I се карактеристични за турските јазици. Јохансон (Johanson 2003: 273–275) го нарекува овој тип индирективност, бидејќи информацијата врз која се базира исказот е добиена „индиректно“, односно говорителот не ја засведочил лично. На пример, во турскиот јазик постои наставката *-miş*³ со која се означува дека изворот на информацијата не е говорителот (13). За да се значи дека информацијата се базира на нешто што го засведочил говорителот, се користи наставката *-di* (14). И двете наставки дополнително изразуваат минато време. Освен со овие наставки, во турскиот јазик евиденцијалноста може да се маркира и со други граматички средства: наставка за индиректност која истовремено означува сегашно време, честичка за индиректност која се употребува по именски реченични членови итн. (сп. Johanson 2003: 275–277).

13) *gelmiş*

‘дошол/дошла/дошло’

14) *geldi*

‘дојде’

Јазиците од типот II се делат на поттипови според бројот и видот на изворите на информација што се маркираат. Кај наједноставните системи се разликуваат два извора на информацијата, а најкомплексните системи имаат евиденцијални маркери за шест вида извори на информација.

Во 2004 година Ајкенвалд ја објавува монографијата *Евиденцијалност*, која содржи подетална класификација на евиденцијалните системи. Исфрлена е поделбата на два основни типа евиденцијални системи и Ајкенвалд работи единствено со поттиповите од т. н. тип II од класификацијата од 2003 година. Турските јазици, кои во постарата класификација спаѓаа во јазици со евиденцијални системи од тип I, во поновата класификација се сметаат за јазици од т. н. поттип A2. *Не од прва рака – сè останато.*

Освен отсуството на поделбата на два основни типа евиденцијални системи, меѓу двете класификации постојат разлики и во поттиповите. Во табелата I се претставени класификациите од поглавјето *Евиденцијалноста од тиролошка перспектива* од 2003 година и од монографијата *Евиденцијалност* од 2004 година што овозможува да се воочат сличностите и разликите меѓу нив.

³ Поради вокалната хармонија, наставката за индирективност има различна самогласка во различни зборови. Аломорфите кои се појавуваат се: *-miş*, *-miş*, *-miş* итн.

Евиденцијалноста од типолошка перспектива (2003)	Евиденцијалност (2004)
А. Двочлени евиденцијални системи	
A1. Засведоченост – незасведоченост A2. Не од прва рака – сè останато A3. Прекажаност – сè останато	A1. Од прва рака – не од прва рака A2. Не од прва рака – сè останато A3. Прекажаност – сè останато A4. Сетилен доказ – прекажаност A5. Аудитивност – сè останато
Б. Трочлени евиденцијални системи	
B1. Визуелност – инференцијалност – прекажаност B2. Визуелност – невизуелно сетило – инференцијалност B3. Невизуелно сетило – инференцијалност – прекажаност	B1. Визуелност – инференцијалност – прекажаност B2. Визуелност – невизуелно сетило – инференцијалност B3. Визуелност – невизуелно сетило – прекажаност B4. Невизуелно сетило – инференцијалност – прекажаност B5. Прекажаност – цитат – сè останато
В. Четиричлени евиденцијални системи	
V1. Визуелност – невизуелно сетило – инференцијалност – прекажаност V2. Визуелност – инференцијалност (1) – инференцијалност (2) – прекажаност V3. Невизуелно сетило – инференцијалност (1) – инференцијалност (2) – прекажаност V4. Визуелност – инференцијалност – прекажаност (1) – прекажаност (2).	V1. Визуелност – невизуелно сетило – инференцијалност – прекажаност V2. Визуелност – инференцијалност – претпоставка – прекажаност V3. Визуелност – инференцијалност – прекажаност – цитат.

Табела 1: Типолошка класификација на евиденцијалните системи според Ајкенвалд (Aikhenvald2003 и 2004).

Табелата 1 покажува дека бројот и видовите на извори на информација се различни во двете класификации. Не значи дека евиденцијалните системи на јазиците се смениле во период од една година, туку дека нивната класификација сè уште не е целосно завршена.

Петочлените и шесточлените евиденцијални системи не може да се претстават во табела, бидејќи сè уште не се истражени систематски. Во поглавјето *Евиденцијалноста од тиролошка перспектива* (2003) спомнати се неколку комплицирани евиденцијални системи, а во *Евиденцијалност* (2004) се наведени уште неколку комплицирани евиденцијални системи.

Од табелата 1 се забележува дека изворите на информација кои се маркираат во различни јазици во светот може да се поделат, пред сè, во две групи – маркери за засведочени дејства и маркери за незасведочени дејства. Потоа, во двете групи се разликуваат подвидови. Во групата маркери за засведочени дејства може да влезат маркери со кои се опфаќаат сите сетила, маркери само за визуелно восприемени дејства, маркери за аудитивно восприемени дејства итн. Маркерите за незасведочени дејства означуваат инференцијалност или прекажаност. Инференцијата може да се базира врз основа на знаење, визуелен доказ итн. Кога се прекажува може да се парафразира или да се цитира.

Во овој труд се користи поделбата на евиденцијални маркери за засведоченост и евиденцијални маркери за незасведоченост за анализа на евиденцијалноста во македонскиот јазик. Опфатени се граматичките и дел од лексичките маркери за евиденцијалност и се анализирани во поглед на тоа дали служат за маркирање засведочени или незасведочени дејства. Кај маркерите за незасведоченост направена е разлика меѓу маркерите за инференцијалност и маркерите за прекажаност. Потоа, детално се објаснети специфичните карактеристики на секоја подгрупа маркери за евиденцијалност.

2. Граматички маркери за евиденцијалност во македонскиот јазик

Македонскиот јазик се вбројува во јазиците што имаат граматички маркери за евиденцијалност. Не станува збор за одделни граматички морфеми со кои се означува единствено изворот на информацијата врз која говорителот го базира својот исказ, туку се работи за граматички морфеми со кои, покрај евиденцијалност, се маркираат и граматичките категории време, лице, број, начин (индикатив) и залог (актив). Евиденцијалното значење кај овие граматички морфеми се развило секундарно, така што, според теоријата на Ајкенвалд, во македонскиот јазик не постои

евиденцијален систем туку евиденцијални стратегии. Во трудов ќе го разгледуваме македонскиот јазик како јазик со евиденцијален систем.

Според Фридман (Friedman 2003: 194), во македонскиот јазик постои евиденцијален систем кај минатите времиња. Составен е од три сета со по две парадигми. Првиот сет го сочинуваат формите за минато определено несвршено и минато определено свршено време кои се користат за засведочени дејства. Вториот сет го градат формите за минато неопределено несвршено, односно свршено време, со кои се означуваат незасведочени дејства. Во третиот сет спаѓаат дел од *има*-конструкциите кои, во зависност од формата на помошниот глагол *има*, можат да изразуваат засведочени или незасведочени дејства.

Во македонскиот јазик постои и втор евиденцијален систем што доаѓа до израз кај идните времиња и во тој контекст Фридман (Friedman 2003: 205) упатува на идното прекажано време. „Со ова време се прекажуваат дејства што му одговараат како на идно, така и на минато-идно време“ (Конески 1981a: 497).

Покрај горенаведените глаголски времиња во македонскиот јазик постојат уште сегашно време, предминато време, *сум*-конструкции и *има*-конструкциите, што не спаѓаат во евиденцијалниот систем кај минатите времиња. Од нив во овој труд се опфатени само сегашното и предминатото време. Во ова поглавје се претставени глаголските форми со кои се маркира засведоченост, формите со кои се маркира идност, формите со кои се означува и инференцијалност и формите кои се маркери за прекажаност. На крај се претставени евиденцијалните системи кај глаголските времиња во македонскиот јазик.

2.1. Граматички маркери за засведоченост во македонскиот јазик

2.1.1. Сегашно време

Со сегашното време се изразуваат дејства што се случуваат во моментот на зборувањето (15–16) (Бојковска и др. 2008: 189), така што се очекува дека говорителот го базира својот исказ врз основа на нешто што го засведочува. Во литературата за македонскиот јазик не се спомнува глаголска форма со која може да се искаже незасведочено дејство од сегашноста, па изгледа дека сегашното време не е дел од некој евиденцијален систем кога е употребено во неговото основно значење. Сепак, постојат контексти во кои е можно прекажување туѓи искази, кои оригинално се формулирани со сегашно време. Претставени се во делот 2.4.1. под наслов *Граматички маркери за прекажаност во македонскиот јазик*.

15) Уметникот ги **гледа** заинтересирано. (Гралис)

16) Децата што **чекаат** ред **играат** прескакулица, некои од нив се **борат** и се **пррелаат** веќе со новите алшта ро земи. (Гралис)

Сегашното време во македонскиот јазик има неколку секундарни употреби (сп. Конески 1981а: 412–415). За разлика од примарното значење за кое се користат единствено несвршени глаголи, во секундарните употреби се појавуваат и свршени и несвршени глаголи. Видската разлика не е важна за евиденцијалноста во македонскиот јазик, така што ја занемаруваме во анализата. Ги издвојуваме означувањето минатост (17), идност (18) и готовност (19) како употреби на сегашното време кај кои постои можност да влезат во рамките на некој од евиденцијалните системи во македонскиот јазик.

17) Во 1946 се **заришува** во Охридската гимназија, **живее** во интернат. (Гралис)

18) „Значи, утре **одиме** на шопинг“ – рече Лебеда на мојата прва слободна сабота. (Гралис)

19) За роловина час **доаѓам** кај тебе. (Бојковска и др. 2008: 190)

2.1.2. Минато определено (не)свршено време

Со минатото определено несвршено време примарно се означуваат минати дејства што се претставени во нивното траење (20–21), а основната функција на минатото определено свршено време е искажување завршени минати дејства (22–23). И двете времиња дополнително даваат информација дека говорителот го засведочил дејството за кое зборува (Конески 1981а: 423–427), така што служат за маркирање ист вид извор на информација, односно станува збор за маркери за директна евиденцијалност. Видската разлика меѓу двете времиња не влијае на евиденцијалноста.

20) **Лила** го **држеше** род рака и се **смееше** среќно. (Гралис)

21) Дури ќе ти кажам дека тоа **беше** летото кога како луди и двајцата **читавте** некои шрионски романи. (Гралис)

22) Кога си **дојдоа**, жена му **влезе** внатре да **пригодува** за сриење, а тој **остана** во дворот. (Гралис)

23) Но, нагло се **откажа** од таа ромисла, и **родаде** рака, и **заблагодари**, и секој **отиде** на своја страна. (Гралис)

Минатото определено несвршено и минатото определено свршено време имаат неколку секундарни употреби. Првото се користи за

означување услов, блага заповед, повторливост во минатото (24) и готовност, а второто за идност (25), услов и современост (Бојковска и др. 2008: 191–192). Постои можност некое од нив да влезе во некој од евиденцијалните системи во македонскиот јазик.

24) *Секое утпро ст^тануваше во шест часот, се миеше и одеше на прошетка покрај реката.*

25) *Дајте ни да се нариеме што било, оти умревме од жед.*

2.1.3. Минато неопределено (не)свршено време

Со минатото неопределено време се означуваат дејства од минатото, „без притоа да е важно точното време на неговото вршење односно извршување“ (Саздов 2008: 68). Во зависност од тоа дали употребената глаголска л-форма е несвршена или свршена, постои минато неопределено несвршено (26–27) и минато неопределено свршено време (28–29), со што се постигнува истата видска разлика како кај минатите определени времиња. Со оваа употреба на минатото неопределено време се означуваат засведочени дејства од минатото.

26) *Јас сум ги користел тие мотиви во своите песни „Болен Дојчин“, „Одземање на силата“, „Стерна“, „Марковиот манастир“ и др. (Гралис)*

27) *Ние сме малку психолози, што сме работеле во полицијата. (Гралис)*

28) *Охрид е еден од најубавите градови што сум ги посетил. (МКД, 26.4.2012)*

29) *Кога ројдовме заедно во канцеларијата на воспричот и кога Бане му објасни зошто сме дошле, тој прво се намршти, а после ни рече да ги кренеме нозете. (Гралис)*

Дополнително, минатото неопределено време може да се користи и за искажување незасведочени дејства што се одвивале во минатото (в. 2.3.1. и 2.4.1.). Употребата на минатото неопределено време за искажување засведочени дејства или за прекажување најчесто зависи од лицето на глаголската форма (Конески 1981а: 466–468). Кога се употребува првото лице во еднина (26, 28) или множина (27, 29), вообичаено станува збор за директно кажување. Второто (30а) и третото (30б) лице ретко се користат за искажување засведочени дејства и тогаш некако се поврзуваат со првото лице. Во примерите 30а и 30б говорителот зборува за друго лице, но и во врска со себеси. Второто и третото лице може да се употребат и со општо значење, без да се однесуваат на некое конкретно лице, како во примерите

31a и 31б. Во ваквите случаи исказот може да се однесува на секого, вклучително и на говорителот.

30a) *Не си бил одамна кај мене.*

30б) *Ми рекол и друграт и знае што му одговорив.*

31a) *Туку што си **ромислил** дека е исполнета секоја дурка, – ете нови групи што сè некако се сместуваат.*

31б) *Човек си се **расположил**, си **легунал** да спие, а вие сте се **расторале** божем...*

Во поглед на евиденцијалноста, во оваа употреба минатото неопределено несвршено и свршено време се изедначуваат со минатото определено несвршено и свршено време (в. 2.1.2.).

Минатото неопределено несвршено и минатото неопределено свршено време имаат исти секундарни значења: констатација, заповед, идност, севременост и претпоставка (сп. Бојковска и др. 2008: 201, Саздов 2008: 69). Употребата на минатото неопределено време за изразување констатација (32) и претпоставка (33) е претставена во делот 2.3.1.

32) *Многу си **пораснала**.* (Бојковска и др. 2008: 201)

33) *За овој роловина час, веројатно, го **исрил** кафето и време е да не **ррими**.* (Бојковска и др. 2008: 201)

2.1.4. Предминато време

Предминатото време се користи за означување минато дејство што се случило пред друго дејство во минатото. Се гради само со свршени глаголски л-форми (Конески 1981a: 482). Предминатото време се користи за означување засведочени дејства (34–35), така што може да се заклучи дека служи за маркирање директна евиденцијалност.

34) *Така, на пример, ги зарознавав со онаа техника на прстите што си ја **бев изработил** за владеење со десниот чевел.* (Грелис)

35) *Најмалку две лица задинаа за време на масовните протести во Турција и обидите на полицијата да ги растури демонстрантите кои се **беа насобрале** во средата во Истанбул.* (Вечер, 13.3.2014)

Во македонскиот јазик нема глаголско време, поврзано со предминатото време, со кое се маркира инференцијалност или прекажаност, па се чини дека предминатото време не влегува во некој евиденцијален систем (Friedman 2003: 194). Сепак, Конески (1981a: 438) посочува пример

во кој е употребена глаголска форма со која се прекажува исказ формулиран во предминато време. Формата е разгледана во делот 2.3.4.

Понекогаш предминатото време се користи за означување дејства од минатото без притоа да се споредуваат со друго минато дејство (36). Оваа употреба дава посебна стилска обоеност на текстот, па се јавува во уметничката литература.

36) *Оваа ресна одамна не бев ја слушал.* (Конески 1981а: 483)

2.2. Граматички маркери за идност во македонскиот јазик

2.2.1. Идно време

Основната функција на идното време е искажување „дејство што треба да настапи по даден момент“ (Конески 1981а: 488), што не значи дека дејството се гледа како идно само од моментот на зборувањето (37), туку тоа може да се гледа како идно во контекст со друго дејство (38). Се гради со несвршени и со свршени глаголи, но бидејќи видот не влијае на евиденцијалноста, ја занемаруваме видската разлика.

37) *Ќе ја прочитам книгата за неколку дена.* (Бојковска и др. 2008: 203)

38) *Рокажувајќи им до сето тоа на другарите, јас се надевам ротајно дека ќе го робудам некого од нив, родолем, роснаодлив, роблизок до восритачот, да се заинтересира за мојот случај и можеби да ми ромогне.* (Гралис)

Со оглед на тоа што дејствата што треба да се случат во иднина не може да бидат засведочени во моментот на зборување, наставките за идно време не може да служат и како маркери за засведоченост, затоа ги нарекуваме маркери за идност. Исказите што се формулирани во идно време може да се прекажат со идното прекажано време (в. 2.4.2.).

Идното време има неколку секундарни значења: минатост, заповед, претпоставка, современост, повторливост, обусловеност и можност (Бојковска и др. 2008: 204). Во иднина треба да се истражи дали идното време и во некоја од овие употреби, на пример, кога изразува минатост (39) или претпоставка (40), е дел од некој евиденцијален систем во македонскиот јазик.

39) *Вледов во визбата да наточам вино и, што ќе видам: сето вино источено!*

40) *Сандар, колку години има дедо ти Тихон? – Не знам, ќе да има сето.*

2.2.2. Минато-идно време

Со минато-идно време „се означува дејство кое е идно од аспект на друго минато дејство, но е минато од аспект на моментот на зборувањето“ (Саздов 2008: 73). Се гради и од несвршени (41) и од свршени (42) глаголи. Исто како идното време, не може да се користи за означување засведочени дејства, па затоа го класифицираме во групата маркери за идност. Поради можноста со помош на идното прекажано време (в. 2.4.2.) да се прекажуваат туѓи искази формулирани со минато-идно време, и ова време е дел од истражувањето поврзано со категоријата евиденцијалност во македонскиот јазик.

41) *Беа многу среќни, ќе одеа на одмор.* (Саздов 2008:73)

42) *Тука Коле ја роголта сувата коринка што ја џаволеше и го накрена букарето со вода да ја ротурне надолу, оти му застана во грчмако т и ќе го задавеше.* (Конески 1981а: 492)

Кај минатото-идно време се појавуваат неколку секундарни значења. Може да служи за изразување можност, повторливост (43) и услов (Конески 1981а: 493–496), кај кои постои можност да влезат во некој евиденцијален систем во македонскиот јазик.

43) *Младата наставничка ронекодаш ќе се загледаше рреку ррозорецо т, од каде што насираа гранки и низ нив сино небо...* (Гралис)

2.3. Граматички маркери за инференцијалност во македонскиот јазик

2.3.1. Минато неопределено (не)свршено време

Во македонската литература минатото неопределено време најчесто се поврзува со евиденцијалот прекажаност, но анализата на примерите покажува дека, во зависност од контекстот, минатото неопределено време се користи и во ситуации кога говорителот заклучува што се случило врз основа на некаков визуелен доказ или со логичко размислување итн. Во примерот 44 говорителот го користи минатото неопределено време и покажува дека тој не е извор на информацијата во исказот, но не наведува точен извор, така што е можно некое трето лице да му кажало дека соговорникот го барал по телефон, па да станува збор за прекажаност (в. 2.4.1.), но можно е и говорителот да видел пропуштен повик од соговорникот, да заклучил дека го барал по телефон и да се работи за инференцијалност.

44) *Си ме барал вчера по телефон.* (Саздов 2008: 69)

Истата употреба на минатото неопределено време се среќава кај формите за трето лице. Можно е, но поретко, во некои контексти да се појават и форми за прво лице. Во примерот 45 говорителот ненамерно заспал и кога се буди, заклучува дека заспал.

45) *Јас рак сум засрал и сега се будам ролека со истата тежина род лажичкава.* (Гралис)

Како дел од секундарните употреби на минатото неопределено време во литературата се спомнуваат изразувањето претпоставка и констатација (сп. 2.1.3.). Појавата, која дел од авторите ја нарекуваат изразување претпоставка, е всушност маркирање инференцијалност. Врз основа на некој доказ говорителот заклучува што се случило. Бидејќи говорителот не го засведочил дејството за кое зборува, туку врз основа на нешто донел заклучок за него, можно е дополнително да се појави сомнеж кај него во врска со тоа, дали дејството навистина се случило, па покрај инференцијалност, со минатото неопределено време да се маркира и епистемична модалност (46).

46) *Досега веројатно **сѐ** игнал дома.* (Саздов 2008: 69)

И т.н. изразување констатација со минатото неопределено време може да се смета за маркирање инференцијалност. Говорителот забележува нешто врз чија основа заклучува дека некое дејство се случило, а потоа со помош на глаголски форми во минато неопределено време го искажува својот заклучок (47). Овој вид маркирање инференцијалност се разликува од другите според нијансата на изненадување и чудење, со кои е придружен исказот на говорителот (Конески 1981a: 473).

47) *Си **излегла** без прашање!*

Ваков вид изненадување, чудење од констатираното претходно реализирано дејство се смета, исто така, како еден вид евиденцијалност и се нарекува адмиратив.

2.4. Граматички маркери за прекажаност во македонскиот јазик

2.4.1. Минато неопределено (не)свршено време

Формите за второ и трето лице во минатото неопределено време, освен за изразување засведоченост и инференцијалност, се користат и за прекажување. Маркирањето прекажаност е всушност доминантната функција на минатото неопределено време во второ (48) и трето лице (49). Употребата на првото лице за прекажување е можна кога говорителот не се сеќава на дејството што го извршил (50), па пренесува туѓи зборови (Саздов 2008: 68–69).

48) **Сте отишле** на одмор без да ни се јавите.

49) При враќање, **се јавил** кај една моја тетка, а таа го довела во мојот кумез, кај што престојувал род кирија како студент. (Гралис)

50) **Како мал сум бил** многу ралав.

Минатото неопределено време се користи за прекажување туѓи искази што оригинално биле формулирани во минато определено време. Така, примерот 51 што содржи глаголска форма во минато определено несвршено време може да се прекаже со форма за минато неопределено несвршено време, како во примерот 52. Примерот 53 може да се прекаже со реченица како во примерот 54.

51) ... **јас и сестра ми трчавме** низ соседството ... (Гралис)

52) Таа и сестра ѝ **трчале** низ соседството.

53) Тој не **слушаше** што му зборува Рандел. (Гралис)

54) Тој не **слушал** што му зборува Рандел.

Во примерот 55 говорителот го користи минатото неопределено време за да пренесе туѓи зборови, но за разлика од претходните примери, тука тие оригинално содржат форма за сегашно време. Можеме да замислиме сценарио каде што говорителот се јавува на телефон во домот на вујкото. Некоје друго лице одговара и кажува дека вујкото е на плажа. Потоа, говорителот прекажува што му рекле на телефон.

55) **Му се јавив** на вујко ми. **Не беше** дома, на плажа **бил**. (Friedman 2003: 195)

Според Конески (1981a: 480), минатото неопределено време може да се употреби за прекажување искази што се изразени во сегашно време. Така, примерот 56 ќе се прекаже со реченица како во примерот 57. Врз основа на овие примери може да се заклучи дека и сегашното време е дел од т.н. евиденцијален систем кај минатите времиња во македонскиот јазик.

56) Те **барам** низ цело лозје – вели таа. (Гралис)

57) **Ме барала** низ цело лозје.

2.4.2. Идно прекажано

Идното прекажано време е единственото време во македонскиот јазик што се користи исклучиво за прекажување. Служи за прекажување искази што содржеле форми за идно или форми за минато-идно време (Конески 1981a: 497).

Ако некое лице употребило идно време во некој исказ (58), говорителот ќе употреби идно прекажано време за да ги пренесе зборовите на тоа лице (59).

58) *Ќе одам ро леб.* (Конески 1981а: 488)

59) *Ќе одела ро леб.*

Исказите што содржат форми за минато-идно време (60) се прекажуваат со форми за идно прекажано време (61). Според Конески (1981а: 493), со минато-идно време се изразуваат дејства што требало да се случат, но не се случиле, така што со идното прекажано време се прекажува намерата да се изврши некое дејство.

60) *Се збираа, ќе одеа в град.* (Конески 1981а: 492)

61) *Се збирале, ќе оделе в град.*

Бидејќи идното прекажано време се користи за прекажување дејства изразени со идно или со минато-идно време, понекогаш е потребен поширок контекст за да се препознае која глаголска форма е прекажана.

2.3.4. Ќе + предминато време

Конески (1981а: 438) упатува на примерот 62 што содржи глаголска форма составена од честичката *ќе* и глаголска форма во предминато време која служи за прекажување на дејство искажано со предминато време (63). Предминатото време се употребува сè поретко, така што потребно е да се истражи колку често се појавуваат конструкции со честичката *ќе* и глаголски форми во предминато време што служат за прекажување. Во случај да постојат повеќе вакви примери, ќе може да се воведе уште еден евиденцијален систем во македонскиот јазик.

62) *Од радост ќе беше излегал.* (Конески 1981а: 498)

63) *Од радост беше излегал.*

2.5. Евиденцијални системи

Со минатото неопределено време во македонскиот јазик се маркираат незасведочени дејства, а со минатото определено време се маркираат засведочени дејства. Според класификацијата на Ајкенвалд (в. табела 1), евиденцијалниот систем во македонскиот јазик е од тип *A1*. *Засведоченост* – *незасведоченост*, односно од тип *A1*. *Од ррва рака – не од ррва рака*, според поновата класификација. Во согласност со примерите во делот 2.4.1., покрај формите за минато определено и минато неопределено време, во овој евиденцијален систем влегуваат и формите за сегашно време. Формите за

сегашно време градат со формите за минато неопределено времесистем од типот *A3. Прекажаност – сè останато*. Уште има простор за дискусија за тоа дали се работи за потсистем во рамките на системот на минатите времиња или за посебен евиденцијален систем.

Вториот евиденцијален систем во македонскиот јазик го градат идното, минатото-идно и идното прекажано време. Идното прекажано време служи исклучиво за прекажување дејства, а идното и минатото-идно време немаат ограничувања, така што евиденцијалниот систем во македонскиот јазик кај идните времиња е од тип *A3. Прекажаност – сè останато*.

Примерот 62 во делот 2.4.3. покажува дека има можност во македонскиот јазик да постои и уште еден евиденцијален систем кој се состои од форми за предминато време и глаголски форми составени од честичката *ке* и полнозначен глагол со наставка за предминато време, кои служат за прекажување искази што содржат глаголски форми во предминато време. Овој потенцијален евиденцијален систем е од типот *A3. Прекажаност – сè останато*, според класификацијата на Ајкенвалд.

Заклучоците од ова поглавје се однесуваат на исказните реченици во македонскиот јазик, но не и на прашалните и извичните.

3. Лексички маркери за евиденцијалност во македонскиот јазик

Во македонскиот јазик постои голем број лексички маркери за евиденцијалност. Со нив може да се маркира дека изворот на информацијата за исказот на говорителот е некое од неговите сетила, некое друго лице, некој доказ што се поврзува со дејството што се случило итн. Во следните поглавја се разгледуваат глаголите за маркирање евиденцијалност. Поделени се во три групи: глаголи за перцепција, модални глаголи и глаголи за евиденцијалност.

3.1. Глаголи за перцепција во македонскиот јазик

Во македонскиот јазик постои широк спектар на глаголи за перцепција. Според Виберг (Viberg 2001), се очекува бројот на глаголи за визуелна перцепција да биде најголем од сите глаголи за перцепција, така што не изненадува тоа што во македонскиот јазик постои поголем број такви глаголи. Јовановиќ и др. (1996) обработуваат 22 глаголи за визуелна перцепција и 6 перифрастични конструкции поврзани со сетилото за вид. Нивната анализа опфаќа само дел од глаголите за визуелна перцепција, така што бројот на вакви глаголи во македонскиот јазик е уште поголем.

Во овој труд се задржуваме на глаголите *гледа* и *види* како претставници од групата субјектно ориентираните глаголи за перцепција и глаголот *изгледа* како претставник од групата објектно ориентираните глаголи како дел од лексичките маркери за евиденцијалност во македонскиот јазик.

3.1.1. Глаголи за визуелна перцепција како маркери за засведоченост во македонскиот јазик

3.1.1.1. Гледа – види

Субјектно ориентираните глаголи за визуелна перцепција, независно од тоа дали се агентивни или искусувачки, можат да се употребат како маркери за засведоченост. За да се интерпретираат како маркери за евиденцијалност, во реченицата мора да се употреби полнозначен глагол. Така, со глаголот за визуелна перцепција се маркира дека е засведочено дејството што е изразено со полнозначниот глагол.

Глаголите *гледа* и *види* се дел од групата субјектно ориентираните глаголи за визуелна перцепција во македонскиот јазик. Според Јовановиќ и др. (1996: 15–18), глаголот *гледа*, кој е од несвршен вид, има три значења: ‘х перципира со очи нешто’, ‘х има способност да перципира визуелно’ и ‘х има насочен поглед некаде’. За маркирање засведоченост може да се користи глаголот *гледа* со првото значење (64, 66). Неговиот свршен парник *види* има само едно значење, кое е идентично со првото значење на *гледа* ‘х перципира со очи нешто’. И овој глагол може да се употреби како маркер за засведоченост (65, 67). Разликата меѓу двата глагола во категоријата вид не игра никаква улога во врска со евиденцијалноста.

64) **Гледав** како колегите тонаџ во морето. (Спектра, 2.1.2015)

65) [...] ррврат **тогаш видов** како растат зелки [...] (Гралис)

66) **Гледаме** како граѓаните изледуваат масовно, а тоа е резултат на еден различен рристар на две страни во однос на материјалите. (Журнал, 16.3.2015)

67) *Си игравме и видовме* како хеликоптер се рревртува во воздух! (Плусинфо, 11.7.2014)

Во примерите 64 и 65 глаголот за визуелна перцепција е употребен во прво лице еднина, со што се сигнализира дека говорителот и лицето што визуелно го перципирало дејството за кое се зборува се исто лице. Во примерите 66 и 67 се употребени наставки за прво лице множина, така што и во овие случаи говорителот е вршител на дејството за кое се зборува, заедно со други луѓе. Но, кога глаголот за визуелна перцепција е употребен во второ или трето лице, анализата на примерите е поинаква. Во примерите 68 и 69 говорителот и лицето што го засведочило дејството за кое се зборува се

различни лица. Во тој случај со глаголот за визуелна перцепција се маркира дека лицето што е подмет во реченицата го засведочило дејството за кое се зборува. Информацијата дали и говорителот го засведочил дејството не може да се открие. Единствено, според глаголското време во кое е употребен глаголот за визуелна перцепција, може да се открие дали говорителот го засведочил моментот кога лицето што е подмет визуелно го перципирало дејството за кое се зборува. Во примерот 68 говорителот го користи минатото определено несвршено време, со кое маркира дека засведочил како женското лице означено со подметот го засведочило дејството за кое се зборува, а во примерот 69 минатото неопределено несвршено време за да маркира незасведоченост.

68) *Оддалеку таа **гледаше** како тонат една по една во соленото море во битката кај Аквиум трпелите на нејзиниот избран човек.* (Гралис)

69) *Жителите на Хаваите **гледале** како лавата ги уништува нивните домови.* (МКД, 28.10.2014)

Од горенаведените примери може да се заклучи дека полнозначниот глагол што се појавува покрај глаголите за визуелна перцепција се надоврзува со сврзникот *како* или во релативна реченица.

3.1.1.2. Изгледа

Покрај со субјектно ориентираните глаголи за перцепција, засведоченост може да се маркира и со објектно ориентираните глаголи, но за разлика од субјектно ориентираните глаголи објектно ориентираните глаголи не мора да се појават со полнозначен глагол.

Глаголот *изгледа* е пример за објектно ориентиран глагол во македонскиот јазик. Според Солецка (2001: 108–110), глаголот *изгледа* има три употреби. Во првата и втората употреба *изгледа* може да се појави во сите лица, а во третата е употребен безлично. Засведоченост се маркира кога глаголот *изгледа* го има првото или второто значење. Во продолжение ги разгледуваме овие две употреби на глаголот.

Во примерот 70 глаголот *изгледа* се појавува во првата употреба. Служи за маркирање дека говорителот визуелно перципира некоја особина на лицето или предметот означен со подметот. Независно од тоа во кое лице е употребен глаголот *изгледа*, секогаш се маркира дека говорителот е лицето кое визуелно засведочило нешто.

70) *Обединетите Арапски Емирати отсекогаш се сметале за едни од земјите лидери на Блискиот Исток, сè што изградиле или направиле изгледа големо.* (Нова Македонија, 27.9.2017)

Глаголот *изгледа* може да се употреби за маркирање засведоченост и ако говорителот не е лицето што засведочило нешто. Во тој случај сведокот се појавува како индиректен предмет (71). Ова е втората употреба на глаголот *изгледа*, според класификацијата на Солецка (2001: 109).

71) *Малите коњи на детето му изгледаа крурни и снажни.*

Ако говорителот не е лицето кое засведочило нешто, глаголот *изгледа* не дава информација дали говорителот засведочил како другото лице перципираше визуелно нешто. Тој податок го дава наставката за глаголското време во кое е употребен глаголот *изгледа*. Во примерот 71 е употребено минато определено време, така што се работи за засведоченост.

3.1.2. Глаголи за визуелна перцепција како маркери за инференцијалност во македонскиот јазик

3.1.2.1. Изгледа

Глаголот *изгледа* во првите две употреби може да се користи и како маркер за инференцијалност. Разликата меѓу маркирањето засведоченост и инференцијалност произлегува од значењето на особината што била воочена. Ако може директно да се забележи со сетилото за вид, тогаш се работи за засведоченост. Но, ако особината вообичаено не се перципира со сетилото за вид, тогаш станува збор за инференцијалност. Говорителот забележал нешто, врз чија основа потоа заклучува нешто друго (72).

72) *Тој изгледаше јадно и избезумено.* (Гралис)

Третата употреба на глаголот *изгледа* служи единствено за маркирање инференцијалност. Секогаш се појавува во формата за трето лице еднина сегашно време, така што станува збор за безлична употреба. Значи, покажува висок степен на граматикализација. Дополнително се употребува полнозначен глагол што може да биде во кое било време (73), вклучително и во минато неопределено (74) со кое секако се маркира инференцијалност.

73) *Тој изгледа немаше намера да ја наруш та оваа розиција.* (Гралис)

74) *Нема никакви знаци дека се обидел нешто да украде, туку изгледа сакал само да пресрие.* (Вечер, 18.8.2015)

Со лексемата *изгледа*, покрај инференцијалност, се изразува и епистемична модалност. Говорителот означува дека делумно е убеден дека се случило дејството, за кое зборува. Лаброска/Гајдова (2011: 539) упатуваат на поврзаноста на *изгледа* (75) со лексемите *очигледно* (76) и *се чини* (в.

3.3.1.1.), кои исто така се маркери и за инференцијалност и за епистемична модалност. Со *очигледно* се изразува поголема убеденост, а со *се чини* помала дека се случило дејството за кое се зборува.

75) *Ратем, припадниците на таа школа, спротивно на нашите гатачи, тврдат дека тој великан на светската историја (Константин Седми Порфирогенит) не се родил во Скорје, туку во Ниш, а изгледа само по тоа прашање се во право.* (Лаброска/Гајдова 2011: 537)

76) *Откако исчезна во мракот, на убавиците им пријде оној човек со мазно лице кој го сромнуваше Гоцета Делчев. Очигледно беше зарлашен од нешто, со шамиче го бришеше челото од рот, во рацете имаше весници.* (Лаброска/Гајдова 2011: 536)

3.1.3. Коментар

Глаголите за визуелна перцепција *гледа* и *види* се користат само за маркирање засведоченост, а со глаголот *изгледа* може да се маркира и засведоченост и инференцијалност. Глаголите *гледа*, *види* и *изгледа*, во дел од употреби, се менуваат по лице. Само *изгледа* во некои значења се употребува безлично. Значи, глаголите за визуелна перцепција не покажуваат висок степен на граматикализација, со исклучок на безличното *изгледа*.

3.2. Модални глаголи во македонскиот јазик

Во македонскиот јазик за модални глаголи вообичаено се сметаат: *може*, *мора*, *сака*, *сmee* и *треба* (Минова-Ѓуркова 2000: 187, Бојковска и др. 2008: 261). Чашуле (1989: 100) го исклучува глаголот *сака* од групата модални глаголи и смета дека е дел од групата модални лексички глаголи со волитивно значење. Критериумот за негово исклучување од групата е недостатокот на синтаксичките рестрикции што се типични за модалните глаголи. Дополнително, покрај *може*, *мора*, *сmee* и *треба*, Чашуле ги смета и глаголите *бидува* и *има* за модални.

Модалните глаголи во македонскиот јазик се вбројуваат во јазичните средства со кои се означува модалност. Во зависност од контекстот можат да изразуваат деонтичка или епистемична модалност (в. 1.2.2.). Деонтичка модалност може да се изрази со сите модални глаголи во македонскиот јазик. Со модалниот глагол *бидува* се маркира способност за вршење некое дејство. *Има* се користи за искажување задолжителност за вршењето на некое дејство. Со *може* се изразува можност, способност или дозвола за извршување некое дејство. Модалниот глагол *мора* дава информација дека

извршувањето на дејството е задолжително. *Сака* се користи за да се означи желба или волја за вршење на некое дејство. Со *сmee* се изразува дозвола или смелост за вршење на некое дејство. Употребата на *треба* означува потреба некое дејство да се изврши. Кога се негирани модалните глаголи што изразуваат деонтичка модалност можат да добијат и дополнителни функции. Повеќе на ова прашање се задржува Чашуле (1989) во својот труд. Вообичаено, кога модалните глаголи изразуваат деонтичка модалност, немаат евиденцијална употреба, односно не даваат податок за изворот на информацијата врз која говорителот го темели исказот. Модалните глаголи што изразуваат деонтичка модалност може да се најдат во примери каде што имаме маркирана евиденцијалност, но во тој случај не се тие маркерите за евиденцијалност, туку глаголското време во кое се употребени. Затоа, овој вид употреба на модалните глаголи нема да го разгледуваме понатаму во овој труд.

Епистемична модалност може да се изрази само со дел од модалните глаголи: *може*, *мора* и *треба*. Како што покажавме (в. 1.2.2.), покрај епистемична модалност, честопати се маркира и евиденцијалност. Во делот 3.2.1. ги разгледуваме модалните глаголи со кои може да се изрази епистемична модалност и истражуваме дали истовремено служат и како маркери за евиденцијалност.

Модалните глаголи, покрај по специфичната употреба, од другите видови глаголи се разликуваат и според некои морфолошки и синтаксички особености: рестрикции за формирање одделни нелични глаголски форми, ограничувања кај императивот, употреба на *да*, особености на негацијата итн. (сп. Чашуле 1989: 96–99, Минова-Ѓуркова 2000: 187–188). Дел од овие особености се разгледуваат подетално во продолжение во контекст на евиденцијалната употреба на модалните глаголи.

3.2.1. Модални глаголи како маркери за инференцијалност во македонскиот јазик

3.2.1.1. Може

Со употребата на модалниот глагол *може* во определени контексти говорителот искажува дека постои можност некое дејство да се случило во минатото, да се случува во сегашноста или да се случува во иднина. Во овие случаи станува збор за изразување епистемична модалност (сп. Чашуле 1989: 102–106). Вообичаено претпоставките се базираат врз нешто што говорителот го воочил или знае, така што мора да постои некаков извор на информацијата содржана во неговиот исказ. Ако се погледне поширокиот контекст на примерите, се забележува дека говорителот врз некоја претходно наведена информација заклучува дека е можно дејството да се

случило, случува или случи. Така, покрај епистемичната модалност, со оваа употреба на модалниот глагол *може* се маркира инференцијалност (77, 78).

77) *Кај да се свртам – големи примери, готови обрасци за подражавање, како да стојам меѓу огледала во кои откривам туѓи ликови, кај што го барам својот. Ра како да ја насетам тогаш мерата според сопствената куд? Но, може, Духот не смислил уште што да изговорам и што да сторам как место него и ро негов суд!* (Гралис)

78) *Не бев на работа, а инспекторите може сакале да ги проверат филтрите за рушење.* (Репортер, 31.1.2017)

Модалниот глагол *може* во овој контекст се употребува единствено во формата за 3. лице еднина сегашно време, односно станува збор за безлична употреба. Граматичките категории, како лице, број, време, кои се важни информации поврзани со дејството за кое говорителот носи заклучок, се маркирани со полнозначниот глагол (79–81) (Чашуле 1989: 103). Модалниот глагол служи како маркер за инференцијалност и за епистемична модалност.

79) *Може се врати.*

80) *Може се беше врати.*

81) *Може се имал вратено.*

Во примерите 79–81 се употребени модалниот глагол *може* и полнозначен глагол без честичката *да*, за која се очекува секогаш да се појавува со модални глаголи. Но, постојат и примери со *да* (82). Се чини дека нема значенска разлика меѓу примерите во однос на евиденцијалноста, но, сепак, останува оваа појава да се истражи подетално.

82) *Девојчето може да има десетина години, едно од оние деца што брзо се извинуваат, ра се слабечки и нежни.* (Гралис)

Во оваа употреба модалниот глагол *може* не се негира (Чашуле 1989: 103). Ако во реченицата е употребена негација, тогаш со неа не се негира заклучокот на говорителот, туку дејството искажано со полнозначниот глагол (83). Интерпретацијата на реченицата е ‘заклучок дека постои можност дејството да не се случило, случува или случи’.

83) *Може не се врати.*

3.2.1.2. Мора

Модалниот глагол *мора* се користи за да се изрази убеденост дека некое дејство се случило во минатото, дека се случува во сегашноста или дека ќе се случува во иднина. Во овие случаи станува збор за изразување

епистемична модалност (сп. Чашуле 1989: 107–109). Во примерите 84 и 85 не е експлицитно наведено зошто говорителот е сигурен дека некое дејство се случило, се случува или ќе се случува, но постојат примери, во кои точно се наведува причината за неговата претпоставка. Оваа причина е всушност изворот на информацијата врз која говорителот го темели својот исказ, односно изведува заклучок. Значи, покрај епистемичната модалност, со оваа употреба на модалниот глагол *мора* се маркира инференцијалност.

84) *Ова мора да е еден од најлошите крадци на сите времиња.* (Кајгана, 29.3.2013)

85) *Тој мора да е таму.* (Чашуле 1989: 107)

Исто како модалниот глагол *може*, модалниот глагол *мора* во овој контекст се употребува единствено во формата за 3. лице еднина сегашно време, односно има безлична употреба (Чашуле 1989: 107), а носител на граматичките информации е полнозначниот глагол. За разлика од модалниот глагол *може*, модалниот глагол *мора* во оваа употреба мора да се поврзе, покрај со полнозначен глагол, и со честичката *да*.

Кога модалниот глагол *мора* е употребен како маркер за инференцијалност не може да се негира (Петроска/Тофоска 2011: 114). Негација може да се употреби единствено, ако се однесува на дејството искажано со полнозначниот глагол (86). Интерпретацијата на реченицата е ‘заклучок врз основа на нешто дека постои убеденост/сигурност дека дејството не се случило’.

86) *Мора да не дошол.*

3.2.1.3. Треба

И модалниот глагол *треба* се користи за да се изрази веројатност дека некое дејство се случило во минатото, дека се случува во сегашноста или дека ќе се случува во иднина. Во овие случаи станува збор за изразување епистемична модалност (сп. Чашуле 1989: 109–110). Иако во примерите 87 и 88 не е наведено зошто говорителот смета дека е веројатно некое дејство да се случило, да се случува или да се случи, мора да постои причина зошто говорителот го има тој став. Понекогаш таа причина е наведена и експлицитно. Оваа причина е основа говорителот да донесе заклучок во врска со некое дејство. Донесувањето заклучок врз основа на некој доказ е всушност инференцијалност, така со модалниот глагол *треба*, покрај епистемична модалност, се маркира и инференцијалност.

87) *Треба таков човек да има доста неспородни со својата околина.* (Гралис)

88) *Треба да беше овој нешто, оти кметскиот, колку да се мачеше да си даде стругост во погледот [...]* (Грлис)

Модалниот глагол *треба* е безличен и кога изразува деонтичка и кога изразува епистемична модалност, односно маркира инференцијалност. Секогаш е употребена формата за трето лице еднина. Разликата меѓу двете употреби е во можноста за промена според граматичката категорија време. *Треба* со деонтичко значење може да се употреби во сите времиња (Бојковска и др. 2008: 261–262), а кога модалниот глагол *треба* маркира евиденцијалност и изразува епистемична модалност, исто како кај модалните глаголи *може* и *мора*, се користи исклучиво формата за сегашно време. Граматичките категории поврзани со дејството за кое говорителот носи заклучок се маркирани со полнозначниот глагол. Модалниот глагол *треба* во оваа употреба мора да се поврзе, покрај со полнозначен глагол, и со честичката *да*.

Ако модалниот глагол *треба* е употребен како маркер за инференцијалност, не може да се негира. Негација може да се употреби само за полнозначниот глагол. Интерпретацијата на реченицата е ‘заклучок врз основа на нешто дека постои веројатност дејството да не се случило’.

3.2.2. Коментар

Примерите во деловите 3.2.1.1., 3.2.1.2. и 3.2.1.3. покажуваат дека модалните глаголи *може*, *мора* и *треба* имаат функција на маркери за евиденцијалност во македонскиот јазик. Сите три имаат иста функција во поглед на категоријата евиденцијалност – служат за маркирање инференцијалност. Дополнително, служат и за изразување епистемична модалност, но во однос на оваа категорија постојат разлики меѓу нив. Со *мора* се изразува највисок степен на убеденост на говорителот дека дејството се случило, се случува или ќе се случува, со *треба* понизок, а со *може* најнизок.

Модалните глаголи се комбинираат со честичката *да* и полнозначен глагол на кој се означени граматичките категории лице, број, време, начин, залог. Честичката *да* е задолжителна кога се употребуваат *мора* и *треба*, а факултативна во примерите со *може*. Модалните глаголи *може*, *мора* и *треба* се користат исклучиво во формите за трето лице еднина сегашно време, со што покажуваат висок степен на граматикализација. Се чини дека формите *може*, *мора* и *треба* почнуваат да преоѓаат од групата лексички маркери за евиденцијалност во групата граматички маркери за евиденцијалност.

3.3. Глаголи за евиденцијалност во македонскиот јазик

Во оваа група ги вбројуваме сите глаголи со кои се маркира евиденцијалност, но не можат да се опфатат во посебна подгрупа. Во македонскиот јазик таков е глаголот *се чини*, кој служи за маркирање инференцијалност.

3.3.1. Глаголи за евиденцијалност како маркери за инференцијалност во македонскиот јазик

3.3.1.1. Се чини

Со глаголот *се чини* може да се маркира инференцијалност во македонскиот јазик (89–91). Во оваа употреба се појавува секогаш во формата за трето лице еднина сегашно време, така што покажува висок степен на граматикализација.

89) Тоа изгледа во ред, но *се чини*, и рокрај задоволството на Младеновски, во арелационата пресуда отсуствува нешто што е многу битно: констатацијата дека некој може да биде осуден за навреда затоа што објавил ролициски зарисник. (Лаброска/Гајдова 2011: 539)

90) Прво тоа одеше со зборови, но *се чини* дека и двајцата не се чувствувавме многу јаки во љубовната дијалектика, и затоа наскоро преминавме кон нешто ронагледно, кон премерување на своите физички сили. (Гралис)

91) *Најтешко се чини ќе им биде на учителките кои редовно добиваат подароци од учениците за 8 март, за крај на годината...* (МКД-њуз 7.3.2014)

Со глаголот *се чини* дополнително се изразува и епистемична модалност. Со глаголот за визуелна перцепција *изгледа* и со модалниот збор *очигледно*, овој глагол гради посебен систем во тој поглед (в. 3.1.2.1.).

Заклучок

Македонскиот јазик спаѓа во јазиците во кои евиденцијалноста може да се маркира и со граматички и со лексички средства. Граматичките морфеми, со кои се маркира евиденцијалноста во македонскиот јазик, истовремено ја маркираат и граматичката категорија време. Со формите за сегашно, минато определено несвршено, минато определено свршено и предминато време се означуваат дејства што говорителот ги засведочил. Во определени контексти, најчесто во прво лице, може да се маркира

засведоченост и со форми за минато неопределено несвршено или минато неопределено свршено време. Формите за идно и минато-идно време се користат за означување идност. Незасведоченост се маркира со минато неопределено несвршено или свршено време и со идно прекажано време. Инференцијалност се маркира со минато неопределено несвршено, односно свршено време. Во зависност од контекстот, понекогаш дополнително се изразува и епистемична модалност. За маркирање прекажаност се користат и минато неопределено несвршено, односно свршено време и идно прекажано време. Ако исказот оригинално бил формулиран во сегашно, минато определено несвршено или минато определено свршено време, се прекажува со форми во минато неопределено несвршено или минато неопределено свршено време, соодветно. Исказите што биле формулирани во идно или минато-идно време се прекажуваат со формите за идното прекажано време. Во литературата се документирани примери со честичката *ќе* и форми за предминато време, кои служат за прекажување искази означени со предминато време. При прекажување најчесто се користат формите за второ и трето лице, а поретко за прво. Ако е употребено првото лице, не значи дека говорителот прекажува сопствени зборови, туку дека прекажува што некое друго лице му рекло за него. Во случај кога говорителот пренесува туѓи зборови, а не се работи за цитат, мора да се употребат формите со кои се маркира прекажаност.

Кога се анализира употребата на времињата во македонскиот јазик, може да се забележи дека определени глаголски времиња градат посебни евиденцијални системи. Така, минатото определено несвршено и свршено време и минатото неопределено несвршено и свршено време градат евиденцијален систем од типот *A1. Од ррва рака – не од ррва рака*, а минатото неопределено свршено и несвршено време и сегашното време формираат систем од типот *A3. Прекажаност – сè останато*. Идното, минатото-идно и идното прекажано време градат систем од типот *A3. Прекажаност – сè останато*. Се чини дека предминатото време и конструкциите со *ќе* и форми за предминато време од полнозначен глагол исто така градат систем од типот *A3. Прекажаност – сè останато*.

Освен со граматичките морфеме, евиденцијалноста во македонскиот јазик може да се маркира и со лексички средства. Во овој труд ги разгледаваме глаголите со кои може да се маркира евиденцијалност и ги нарекуваме глаголи за евиденцијалност. Во рамките на оваа група глаголи се издвојуваат посебни подгрупи – глаголи за перцепција и модални глаголи, кои и во македонскиот јазик се користат како маркери за евиденцијалност. Оние глаголи што не можат да се издвојат во посебна подгрупа, остануваат во групата глаголи за евиденцијалност.

Со глаголите за перцепција во македонскиот јазик може да се маркира засведоченост и незасведоченост. Од целата група глаголи за перцепција ги издвоивме глаголите за визуелна перцепција, со кои може да се маркира засведоченост преку сетилото за вид и инференцијалност врз основа на нешто што говорителот го забележал. Примерите кои служеа за илустрација ги содржеа субјектно ориентираните глаголи *гледа* и *види* и објектно ориентираниот глагол *изгледа*. Со првиот вид глаголи се маркира засведоченост. Ако се користи прво лице, тогаш се означува дека говорителот е тој што засведочил некое дејство. Ако се користат второ или трето лице, тој што засведочил нешто е означен со подметот. Со вториот вид глаголи за визуелна перцепција може да се маркира и засведоченост и инференцијалност. Анализата во овој случај зависи од контекстот. Глаголот *изгледа* може да се употреби и безлично. Тогаш маркира инференцијалност.

Со дел од модалните глаголи во македонскиот јазик може да се маркира инференцијалност. Со нив дополнително говорителот го изразува степенот на неговата убеденост дека дејството за кое зборува се случило, така што со нив се изразува и епистемична модалност. Со модалниот глагол *може* се изразува најмала убеденост дека дејството се случило, со модалниот глагол *треба* поголема, а со модалниот глагол *мора* најголема. Карактеристично за македонскиот јазик е што модалните глаголи што служат како маркери за евиденцијалност секогаш се појавуваат во формата за 3. лице еднина сегашно време, односно се употребуваат безлично.

Во делот за глаголите за евиденцијалност во македонскиот јазик го претставивме глаголот *се чини*, кој се употребува безлично. Со него се маркира инференцијалност, а дополнително се изразува и сомнеж кај говорителот дека дејството за кое зборува се случило, односно се изразува епистемична модалност. Глаголот *се чини* гради посебен систем со безличниот глагол за визуелна перцепција *изгледа* и модалниот збор *очигледно* во поглед на епистемичната модалност. Со *изгледа* се изразува поголема убеденост кај говорителот дека дејството се случило, отколку со *се чини*, а кај *очигледно* убеденоста е најголема.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилица

Бојковска, Емилија. „Својствата на модалните глаголи во германскиот и во македонскиот јазик“. *Литературен збор* LVIII. Скопје, 2011, 65–76.

Бојковска, Емилија. „Деонтичката употреба на модалните глаголи во германскиот и во македонскиот јазик“. *XXXVIII научна конференција на меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура* (Охрид, 14–15 јули 2011). Лингвистика. Скопје, 2012, 119–140.

Бојковска, Стојка; Минова-Ѓуркова, Лилјана; Пандев, Димитар; Цветковски, Живко. *Оршта граматика на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно Дело, 2008.

Бужаровска, Елени. *Глаголи за аудитивна перцепција. Семантика и синтакса*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2013.

Веновска-Антевска, Снежана. „Тенденциите во развитокот на македонскиот јазик“. *Самобитноста на народите во мултиетничкото орштество, Историја – култура – јазик – литература – медиуми во Македонија*. Краков, 2007.

Велковска, Снежана. „Има-конструкциите наспрема парадигмата со помошниот глагол сум + л-формата“. *Литературен збор*, Скопје, 1997: 19–25.

Гајдова, Убавка; Лаброска, Веселинка. „За евиденцијалноста во македонскиот јазик“. *Македонски јазик* LXI, 2010, 53–58.

Интенцијално-синтаксички речник на македонските глаголи. Том I–IV. Б. Корубин (ред.). Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 1992–2001.

Јовановиќ, Лидија; Лаброска, Веселинка; Митковска, Лилјана; Николовска, Виолета. Од семантиката и синтаксата на дел од македонските глаголи на визуелна перцепција. *Studia linguistica polono-meridianslavica*. Скопје: МАНУ, 1996: 13–37.

Конески, Блаже. *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура, 1981а.

Конески, Блаже. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура, 1981б.

Лаброска, Веселинка; Гајдова, Убавка. „За некои лексички маркери што искажуваат инференцијална евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик“. *Folia Philologica Macedono-Polonica* 8, 2011: 533–541.

Лаброска, Веселинка. „За лексичките маркери за евиденцијалност во текстовите на Блаже Конески (според материјалите достапни во корпусот Гралис)“. *Poetikata, stilistikata и лингвистиката на текстовите од Блаже Конески во корпусот Гралис, Poetik, Stilistik und Linguistik der Texte von Blaze Koneski im „GRALIS-KORPUS“*. Скопје – Graz, 2013: 95-103.

Макарцев, М. М. *Эвиденцијалност в пространстве балканского текста*. Москва/Санкт-Петербург: Нестор-История, 2014.

Минова-Ѓуркова, Лилјана. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор, 2000.

Петроска, Елена. „Евиденцијалноста и евиденцијалните стратегии во македонскиот јазик“. *Перифрастични конструкции со ESSE и HABERE во словенските и балканските јазици, Морфосинтаксички студии II*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Истражувачки центар за ареална лингвистика, 2011: 29–39.

Петроска, Елена; Тофоска, Станислава-Сташа. „Лексички показатели за прекажана евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик“. *Folia Philologica Macedono-Polonica* 8, 2011, 521–531.

Петроска, Елена; Тофоска, Станислава-Сташа. „Мора - епистемичката модалност и евиденцијалност во македонскиот јазик“. *XXXVIII научна конференција на меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура* (Охрид, 14–15 јули 2011). Лингвистика. Скопје, 2012: 111–118.

Петроска, Елена; Тофоска, Станислава-Сташа. „Лексичките показатели за прекажана евиденцијалност во македонскиот и во чешкиот јазик“. *Зборник на трудови од V Македонско-чешка конференција*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“, 2014: 89–100.

Петроска, Елена; Тофоска, Станислава-Сташа. „За употребата на глаголите на зборување со наводно“. *VIII македонско-северноамериканска конференција за македонистика* (Охрид, 7-8 јули 2012). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 2015: 209–218.

Саздов, Симон. *Современ македонски јазик 2*. Скопје: Табернакул, 2008.

Симоска, Силвана. „Субјунктивот во македонскиот јазик и неговите еквиваленти во германскиот“. *Морфосинтаксички студии III, Субјунктив. Со посебен осврт на да-конструкции*. Скопје: МАНУ, 2014: 193–217.

Солецка, Казимјера Марија. *Ролски ~ македонски. Граматичка конфронтација. 4. Македонско-ролски синтаксички речник на глаголите и блиско-значните перифрастички изрази (I. Воведна тетрапка)*. Скопје: МАНУ, 2001.

Стефановска-Ристеска, Фани. „Семантичка анализа на глаголот чини“. *Македонскиот глагол: синхронија и дијахронија*. Јазикот наш денешен, кн. 4. Скопје, 2001.

Тофоска, Станислава-Сташа. „Глаголски предикати носители на информацијата за евиденцијалност во македонскиот и во полскиот јазик“. *Реферати на македонските слависти за XIV-от меѓународен славистички конгрес во Охрид, 10-16 септември 2008 г.*, Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2008: 303–310.

Чашуле, Илија. „Модалните глаголи во македонскиот јазик“. *Ррлози МАНУ/ОЛЛН 14*. Скопје: МАНУ, 1989: 89–117.

Латиница

Aikhenvald, Alexandra Y. „Evidentiality in typological perspective.“ In: Alexandra Y. Aikhenvald/R. M. W. Dixon (eds.) *Studies in Evidentiality*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2003: 1–32.

Aikhenvald, Alexandra Y. *Evidentiality*. Oxford: University Press, 2004.

Boas, Franz. *Handbook of American Indian Languages*. Washington: Government Printing Office, 1911.

Boas, Franz. „Language“. In: Franz Boas (ed.) *General anthropology*. Boston/New York: D. C. Heath and Company, 1938: 124–145.

De Haan, F. “The Relation between Modality and Evidentiality”. *Linguistische Berichte*, Sonderheft 9. Hamburg, 2001: 201–216.

Diewald, Gabriele; Smirnova, Elena. „Introduction. Evidentiality in European languages: the lexical-grammatical distinction“. In: Gabriele Diewald/Elena Smirnova (eds.) *Linguistic Realisation of Evidentiality in European Languages*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2010: 1–14.

Friedman, Victor A. „Evidentiality in the Balkans: Macedonian, Bulgarian, and Albanian“. In: J. Nichols/W. Chafe (eds.) *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, NJ: Ablex, 1986: 168–187.

Friedman, Victor A. "Proverbal Evidentiality: On the Gnomic Uses of the Category of Status in Languages of the Balkans and the Caucasus". *Mediterranean Language Review* 11, 1999, 135–155.

Friedman, Victor A. „Evidentiality in the Balkans with special attention to Macedonian and Albanian.” In: Alexandra Y. Aikhenvald/R. M. W. Dixon (eds.) *Studies in Evidentiality*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2003: 189–218.

Friedman, Victor A. "Typology of Balkan evidentiality and areal linguistics". In: Olga Mišeska Tomić (ed.) *Balkan Syntax and Semantics* (Linguistik Aktuell, 67). Amsterdam: Benjamins, 2004a: 101–134.

Friedman, Victor A. "Evidentiality, Modality, and Narrative in Macedonian and Other Balkan Languages". In: B. Joseph/M. A. Johnson (eds.) *Macedonian Studies: Papers from the Fifth Macedonian-North American Conference on Macedonian Studies* (Working Papers in Slavic Studies vol. 4). Columbus: The Ohio State University Department of Slavic and East European Languages and Literatures, 2004b: 85–102.

Friedman, Victor A. "Admirativity: Between modality and evidentiality". *Sprachtypologie und Universalienforschung*, Vol. 58, No 1. 2005: 26–37.

Johanson, Lars. „Evidentiality in Turkic.” In: Alexandra Y. Aikhenvald/R. M. W. Dixon (eds.) *Studies in Evidentiality*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2003: 273–290.

Kehayov, Petar. *An Areal-Typological Perspective to Evidentiality: the Cases of the Balkan and Baltic Linguistic Areas*. Tartu: Tartu University Press, 2008.

Petroska, Elena. "Grammatical and Lexical Markers of Evidentiality in Macedonian". In: V. A. Friedman/D. L. Dyer (eds.) *Balkanistica*. Volume 25: 2. Macedonian Matters: Proceedings from the Seventh Macedonian-North American Conference on Macedonian Studies. 2012: 139–153.

Plungian, Vladimir A. "The place of evidentiality within the universal grammatical space". In: *Journal of Pragmatics* 33. 2001: 349–357.

Plungian, Vladimir. „Types of verbal evidentiality marking: an overview.“ In: Gabriele Diewald/Elena Smirnova (eds.) *Linguistic Realisation of Evidentiality in European Languages*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2010: 15–58.

Viberg, Åke. "The verbs of perception: A typological study". In: B. Butterworth (ed.), *Explanations for Language Universals*. Berlin: Mouton. 1984: 123–162.

Viberg, Åke. “Verbs of Perception”. In: M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher, W. Raibl (eds.) *Language Typology and Language Universals. An International Handbook*. Berlin: De Gruyter, 2001: 1294–1309.

Whaley, Lindsay. *Introduction to Typologie. The Unity and Diversity of Language*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1997.

Whitt, Richard J. *Evidentiality and Perception Verbs in English and German*. Bern: Peter Lang, 2010a.

Whitt, Richard J. “Evidentiality, polysemy, and the verbs of perception in English and German”. In: Gabriele Diewald/Elena Smirnova (eds.) *Linguistic Realisation of Evidentiality in European Languages*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2010b: 249–278.

Wiemer, Björn. „Hearsay in European languages: toward an integrative account of grammatical and lexical marking.” In: Gabriele Diewald/Elena Smirnova (eds.) *Linguistic Realisation of Evidentiality in European Languages*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2010: 59–130.

Willet, Thomas. “A Crosslinguistic survey of the grammaticalization of evidentiality”. In: *Studies in Language* 12/1. 1988: 51–97.